

Kur'an'da Hz. Muhammed'in Hak-Batıl M¼cadelesinde Uyguladığı Metotlar

The Methods Used by Prophet Muhammad (Pbuh) in the Struggle between Truth and Falsehood According to the Quran

Doktora Öğrencisi Sebahattin Uçar

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri,
sucar25@hotmail.com

İstanbul Sabahattin Zaim University
Graduate Education Institute
Basic Islamic Sciences
<https://orcid.org/0009-0000-0175-3010>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	02 Ekim October 2023
Kabul Tarihi Accepted	20 Mayıs May 2024
Yayın Tarihi Published	30 Haziran June 2024
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
Sayı Issue	41
Sayfa Pages	113-146

Atıf | Cite as

Sebahattin Uçar, "Kur'an'da Hz. Muhammed'in Hak-Batıl M¼cadelesinde Uyguladığı Metotlar".
Usul İslam Araştırmaları Dergisi 41 (Haziran 2024), 113-146.
<https://doi.org/10.56361/usul.1369904>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate.
No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Sebahattin Uçar).

Öz*

Tarih boyunca insanlar, birbirine zıt iki temel yol üzere mücadele etme ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu yollardan biri hak, diğeri ise batıl yoldur. Hak ve batıl var oldukça bu mücadele devam edecektir. Allah, peygamberleri ve onlarla birlikte gönderdiği kitaplar aracılığı ile insanları haktan yana olup batıla karşı mücadele etmeye çağırılmaktadır. Şeytan ise egosu ve kendisine uyanlar aracılığı ile hakka karşı batıl uğrunda mücadele eder. Böyle olunca batıla karşı mücadele etmek kaçınılmaz olmuştur. Bu mücadele, peygamberlerin ve inananların üzerine düşün en önemli görevlerdendir. İslam, vahye dayanan tüm hak dinler için yapılan mücadelenin genel adı olmuştur. Daha önceki peygamberlerin kendi kavimlerine yaptıkları çağrı ve mücadeleler, Hz. Muhammed (sav)'den itibaren tüm insanlığa yönelik evrensel bir mahiyet kazanmıştır. Hak adına batıla karşı yapılan mücadelelerin, bir takım temel özellikler taşıdıkları ve bunların geçmişten günümüze kadar değişmedikleri anlaşılmaktadır. Günümüzdeki zararlı ve sapkın akımların yaptıkları olumsuz propagandalar, batıl adına yapılan mücadeleler olarak da ifade edilebilir. Batıl adına yapılan mücadelelerin yoğunluk kazandığı günümüzde, Evrensel Peygamber tarafından hak adına yapılan mücadelede uygulanan metotlar büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Muhammed (sav), Hak, Batıl, Metodoloji.

* Bu makale, Doç. Dr. Murat Kaya danışmanlığında 02.09.2023 tarihinden itibaren devam ettiğimiz Ülü'l-azm Peygamberler Örneğinde Kur'an'da Batıla Karşı Mücadele Yöntemleri başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (İ. Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul)
This article is based on the doctoral thesis entitled The Struggle against batil through the Example of Ul al-'azm Prophets which continues since 02.09.2023 under the supervision of Assoc. Prof. murat kaya (İ. Sabahattin Zaim Üniversitesi, Graduate Education Institute, İstanbul)

The Methods Used by Prophet Muhammad (Pbuh) in the Struggle between Truth and Falsehood According to the Quran

Abstract

Throughout history, people have faced struggle in two fundamentally opposing ways. One of these paths is the true path and the other is the false path. This conflict will continue as long as the truth and the falsehood exist. God calls people to side with the truth and fight the falsehood through His prophets and the books that He sent with them. As for Satan, he fights the truth for the sake of the falsehood itself and those who follow it. Therefore, there is no escape from fighting the falsehood. This jihad is one of the most important duties of prophets and believers. Islam has become the general name for the struggle for divine religions. The struggle against the falsehood and the calls of previous prophets to their people has acquired a universal character for all humanity since Muhammad (pbuh). The struggle against the falsehood in the name of the truth has basic features that have not changed from the past to the present. In our world today, where struggles are intensified in the name of the falsehood, the methods applied by the Prophet Muhammad (pbuh) in the struggle for the truth are of great importance.

Keywords: The Qur'an, Muhammad (pbuh), Truth, Falsehood, Methodology.

المناهج التي استخدمها محمد (ص) في الصراع بين الحق والباطل وفقا للقرآن

الملخص

على مر التاريخ، واجه الناس النضال بطريقتين متعارضتين بشكل أساسي. أحد هذه الطرق هو الطريق الحق والآخر هو الطريق الباطل. وسيستمر هذا الصراع ما دام الحق والباطل موجودين. إن الله يدعو الناس إلى الحق ومحاربة الباطل من خلال أنبيائه والكتب التي أرسلها معهم. وأما الشيطان فإنه يجارب الحق من أجل الباطل نفسه ومن اتبعه. ولذلك فلا مفر من محاربة الباطل. وهذا الجهاد من أهم واجبات الأنبياء والمؤمنين. لقد أصبح الإسلام الاسم العام للنضال من أجل الأديان السماوية. إن محاربة الباطل ودعوة الأنبياء السابقين لأقوام قد اكتسبت طابعا عالميا للبشرية جمعاء منذ محمد (ص). إن الكفاح ضد الباطل باسم الحق له سمات أساسية لم تتغير من الماضي إلى الحاضر. في عالمنا اليوم، حيث تشتد النضالات باسم الباطل، فإن الأساليب التي اتبعها النبي محمد (ص) في النضال من أجل الحق لها أهمية كبيرة.

الكلمات المفتاحية: القرآن، محمد (ص)، الحق، الباطل، منهجية.

Giriş

Hız. Adem'den beri tebliğ edilmiş olan semavî dinler, hakka yapılan birer davettir, İslam ise bu davet zincirinin en son halkasıdır. İnsanların bir kısmının bu davetlere karşı çıkmaları ve onları engelleme teşebbüsleri sebebiyle kaçınılmaz hal alan hak-batıl mücadelesinin mahiyeti konusunda bilgi edinmenin ilk ve temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. İslami ilimlere hem kaynaklık etmiş olması, bu ilimlerle ilkeler, amaçlar tayin ederek çerçevesini belirlemiş olan Kur'an'ı anlama çalışmalarından biri olan bu araştırmada, Mekke ve Medine dönemlerinde yaşanan hak-batıl mücadelesinde Hz. Peygamber'in batıla karşı uyguladığı metotlar ve Kur'an'ın bu metotlar paralelinde gelişen söylemleri tespit edilmek suretiyle konumuzla ilgili ayetler siyer bilgileriyle desteklenmeye çalışılmıştır. Temel İslami ilimlerde Siyer-Tefsir ilişkisi Kur'an-ı Kerim, Müslümanların kendilerini, varlığı, eşyayı ve evreni anlamlandırmalarının ve yorumlamalarının temel ölçütüdür. Hz. Peygamber'in hayatına dair rivayetler, siyer ve megâzî eserlerinin yanı sıra Kur'an'ı anlamaya yönelik telif edilen tefsirlerde de büyük bir yer kaplamaktadır. Tefsirlerde gerek sebeb-i nüzûl bağlamında gerekse ayetleri açıklayıcı malumat olarak siyer rivayetlerine bolca yer verildiği bilinmektedir. Bundan ötürü çalışmamızda, Kur'an'ı doğru anlamak için; ilk muhataplarını, onların yaşadığı ortamı, vuku bulan olayları, tarafların birbirlerine karşı uyguladıkları metotları Siyer kaynaklarının verdiği bilgileri kullanmadan yeterli şekilde aktarılamayacağı anlayışından hareketle hazırlanmıştır. Takdir edileceği gibi İslâm'ın temel ilimleri olan Tefsir, Hadis, Siyer, Fıkıh ve Kelam alanlarında araştırma yapanların mutlaka Hz. Peygamber'in (sav) hayatını incelemeleri gerekmektedir. Zira İslam dini onun hayatıyla şekillenmiş ve İslam'ın kutsal kitabıyla ilgili olan bütün ilimler de onun hayatını ve uygulamalarını temel alarak ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın ve hadislerin bu bakımdan incelenmesi, özellikle Hz. Muhammed tarafından hak adına yapılan mücadeleye ait metotları kavrama konusunda bizlere yol gösterecektir. Ayet ve hadisler ışığında hak adına batılla mücadele metotlarına dikkat çekmeye çalışacağız.

Hak ve batıl adına yapılan mücadelelerin mahiyetinin daha iyi anlaşılması için hak ve batılla neyin kastedildiği üzerinde durmakta yarar vardır. Hak,

Arapçada; batılın zıddı¹ sabit, gerekli (vacip) ve pay anlamlarına gelir.² Rağib el-İsfahânî (ö.502/1108), bu kelimenin temel anlamının muvafakat ve uygunluk olduğunu söyler ve bu uygunluğu hikmete uygunluk olarak açıklar.³ Beydâvî (ö. 685/1286) ise hak kavramını şu şekilde açıklar: “Hak, inkârı mümkün olmayacak şekilde sabit olan demektir; bu da, a’yan-ı sabiteyi,⁴ gerçeğe uygun fiilleri ve sözleri kapsar”.⁵ Ebulbekâ (ö. 1094/1683) da bu kavramı, realiteye mutabık olan hüküm ve bu tür bir hükme uygun olan dinler ve yollar şeklinde açıklamaktadır.⁶

İlahi vahye ve akl-ı selime uygun olan fiil, söz ve inançların hak olmasına karşılık, başta şirk ve küfür⁷ olmak üzere, şeytan,⁸ put,⁹ insan nefsindeki enaniyet, şehvet ve hakaret gibi tüm kötü duygular ve zandan¹⁰ kaynaklanan, vahyin ve akl-ı selimin kabul etmediği her tür inanç, fiil ve söz batıl kelimesi içinde yer almaktadır. Bundan dolayı batıl, hakkın tam zıddıdır.¹¹

Hak kavramı, bazı ayetlerde tek başına zikredilmiş olmakla birlikte,¹² bazı ayetlerde, batıl kelimesi ile bir arada zikredilmektedir.¹³ Ayetlerin bazılarında, hak kavramı ile farklı kavramların ifade edilmiş olduğu da görülür. Bu kavramlardan bazıları şunlardır: Allah,¹⁴ nur,¹⁵ tevhid, Kur'an,¹⁶ Allah Resülü,¹⁷ adalet,¹⁸ İslam.¹⁹ Hak kavramı bazı ayetlerde, İslam anlamına gelen²⁰ (dinü'l-hak/hak

¹ Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *Mu'cemu Mufredâti Elfâz'il-Kur'an*. thk. Nedim Maraşlı (Beyrut: Darü'l-Katib Arabi, ts.), 123-124.

² Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mekerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1414), 10/49.

³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mekerrem Râğib el-İsfehânî, *Mu'cemu Mufredâti Elfâz'il-Kur'an*, 124.

⁴ Ayan-ı sabite hakikat, mahiyet, zat anlamlarına gelir. Şeyanın görünür hale gelmeden önce Allah ilmindeki bilgi olarak varlığı, zahir olan varlıkların Allah'ın ilmindeki mahiyetleri, gizli hakikatleri demektir.

⁵ Nâsirüddîn Ebü Saîd (Ebü Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil (Tefsîru'l-Beydâvî)* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs'ul-Arabî, ts.), 1/45.

⁶ Eyyüb b. Müsa el-Kefevî Ebü'l-Bekâ *el-Külliyât*. nşr. Adnân Derviş - Muhammed el-Mısırî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 198-199.

⁷ Lokman 31/13.

⁸ el-Furkan 25/29.

⁹ el-A'râf 7/118.

¹⁰ en-Nisa 4/157; el-Enam 6/116;148; en-Necm 53/23, 28.

¹¹ Râğib el-İsfehânî, *Mu'cemu Mufredâti Elfâz'il-Kur'an*, 48.

¹² Örneğin bk. el-Bakara 2/26, 42, 119, 144; Yunus 10/108.

¹³ Bk. Bakara 2/42; el-Enfal 8/8; el-İsra 17/81; Lokman 31/30.

¹⁴ el-Hac 22/62; Buharî, “Tehaccüd”, 1.

¹⁵ en-Nur 24/35.

¹⁶ ez-Zuhruf 43/2.

¹⁷ el-Bakara 2/ 109.

¹⁸ el-Enbiya 21/112.

¹⁹ Ebu'l-Hasen el-Ezdî Mukâtil b. Süleyman *el-Vücûh ve'n-Nezâir*; haz. Ali Özek (İstanbul: yy., 1993), 73-74.

²⁰ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 2/413.

din)²¹ ifadesi içinde geçmektedir. Hak din ise, Allah tarafından gönderilen İslam'dır.²² Hak olarak nitelendirilen İslam ise ilk peygamberden itibaren vahiy ekseninde tüm dinlerin genel adı olmuştur.

1. Mücadele Kavramı

1.1. Mücadele Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlük anlamı: Mücadele kavramı, Arapçada “cedele” kökünden gelen “cadele” fiilinin ismi mefulü veya mastarıdır. Cedel ise “İpi sağlamca bükmek, birisini sert bir yere vurmak, tartışmaya güç yetirmek ve onda şiddet göstermek, cephe almak,²³ yıldırım ya da usandırmak, çekişmek, güreşmek, savaşmak, kavga etmek” gibi manalara gelmektedir.²⁴ Görüldüğü üzere mücadele kavramı kök yönüyle ele alındığında güç, kuvvet gibi manaları içermektedir.²⁵

Cedel işini yapana cedelci denir. Aristo'ya göre cedelci, “birtakım önermeler ve itirazlar tertip ve ifade etmeye kabiliyetli olan kimse”²⁶ olarak tanımlanır. Zaten insan cedelci yapıya sahip, tartışmaya düşkün bir varlık olarak yaratılmıştır. “*Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali vermişizdir. Fakat insan tartışmaya çok düşkün bir varlıktır.*”²⁷

Terim manası: Terim olarak mücadele, “Kuvvet ile başkasının sözünü savmak,²⁸ tartışmak suretiyle, karşı koyma ve üstün olmaya çalışmak”²⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Kelam, mantık, felsefe ve diğer ilgili bilimler, mücadele kavramının farklı yorumlarına sahiptir ancak genellikle bir fikrin tutarsızlıklarını tartışma sanatı olarak yorumlanırlar.³⁰

²¹ et-Tevbe, 9/29, 33.

²² Yunus 10/108; el-Kehf 18/29.

²³ Yusuf Şevki Yavuz, “Cedel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/208.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/104-105.

²⁵ Hüseyin Atay, “Kur'an'a Göre Münazara Metodu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (1969), 260.

²⁶ Aristo, *Mantıku Aristo, Kitâbu'l-Topika*, thk. Abdurrahmân Bedevî (Beirut: yy., 1980), 3/768.

²⁷ el-Kehf 18/54.

²⁸ Muhammed İbn Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *Tefsîr 'ul-Kurtubî (el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an)* (Kâhire: Dâr'ul-Beyân 'ul-Arabî, 2008), 9/28.

²⁹ el-İsfehânî, *Mu'cemu Mufredâti Elfâz 'il-Kur'an*, 97.

³⁰ Zâhir b. Avvâd el-Elmâî, *Kur'an'da Tartışma Metodları*, çev. Ercan Elbinsoy (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), 26-27.

1.2. Mücadele Kavramının Kur'an'daki Kullanımı

Mücadele kavramı, Kur'an'da geçen temel kavramlardan biri olup Medine'de inen ve iniş sırasına göre yüz beşinci, ilahî kitaptaki sırasıyla elli sekizinci surenin adıdır. Sure adını ilk ayette geçen, cahiliye dönemine ait bir çeşit boşama şekli olan “zıhar” ile ilgili münakaşa/mücadele ve tartışmadan almıştır.³¹

Bunun yanında mücadele kavramı Kur'an'da çeşitli ayetlerde değişik kalıplarda geçmektedir.³² “(Resul!) Rabbin yoluna hikmetle ve doğru öğütle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir”.³³ Bu ayette yer alan “en güzel şekilde mücadele et” ilahî emrinin Kur'an'da mücadele kavramının varlığını gösterdiği gibi bu emirde zikredilen “en güzel” kaydı da söz konusu mücadeledeki güzel ahlakın gerekliliğini göstermektedir.

Kur'an'da ve hadislerde bahsedilen bu tür faaliyetlere, “tevhid mücadelesi” denmektedir. Hak-batıl mücadelesi de denilen tevhid mücadelesi, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda tüm peygamberler ve onların takipçileri tarafından yapılan her türlü mücadeleyi kapsar.

2. Metot Kavramı

2.1. Metot Kavramının Sözlük ve Terim Anlamı

Sözlük Anlamı: Türkçede metot, yöntem manasına gelmektedir. Yöntem ise, plana göre bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür³⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

Terim Anlamı: Fransızca bir kavram olan metot, Türkçede yöntem olarak kullanılmaktadır. Metot kavramı, bir kimsenin en kolay ve başarılı bir şekilde hedefini gerçekleştirmek için tatbik ettiği, izlediği yol ya da usul³⁵ anlamına gelmektedir. Herhangi bir işte önceden belirlenen genel bir hedefe en hızlı ve en kolay bir şekilde ulaşabilmek için yöntemin büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Anlam doğrultusunda konumuzla ilgili olarak yöntemi, bir

³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Mücadele Suresi” (Erişim 24 Şubat 2020).

³² Bk. el-Hac 22/8; el-Hac 22/68; Hud 11/32; el-Mumin 40/5; el-Bakara 2/197; en-Nahl 16/125.

³³ en-Nahl 16/125.

³⁴ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Yöntem” (Erişim 13 Nisan 2024).

³⁵ Usul, sözlükte “kök, esas, kaide” anlamlarının çoğuludur. Mehmet Özel, “Usul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 3/473.

peygamberin başarı sağlama ve sürdürme amacıyla hedef belirlemesi ve tüm faaliyetlerini belirlenen genel hedefi gerçekleştirmeye yönelik bütüncül bir bakışla yönetmesi olarak tarif edebiliriz.

Başarının tesadüflerle değil, belirli metotlara dayalı kararlı faaliyetlerle elde edileceği tarihteki tüm uygulamalarla bilinmektedir. Hangi düzeyde olursa olsun, başarı çok çalışmanın ürünü değil, belirlenen metot ve yürütülen akıllı ve planlı çalışmanın ürünü olduğu açıktır. Bu kapsamda, bir peygamberin Allah'tan izin almadan hareket etmeyeceği gerçeğinden hareketle ona ait metotların belirlenmesi, planlanması, geliştirilmesi ve uygulanmasının tevkiî olduğu söylenebilir.

2.2. Metot Kavramının Kur'an'daki Kullanımı

*“Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik.”*³⁶ Ayette geçen iki kavram oldukça dikkat çekmektedir. Bunlardan biri olan “شريعة şir’a” kelimesi, yol anlamında kullanılırken diğeri de “منهاجا minhac” kelimesi ise metot anlamında kullanılmaktadır. Kur'an, Hz. Peygambere hitaben batıl yanlısı müşriklerin taktik, strateji, yöntem ve metotlardan oluşan tuzaklarını haber vererek şöyle buyurur: *“Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır.”*

Ayrıca şu ayetler de müşriklerin metotlarından bahsetmektedir: *“Doğrusu onlar, hileli bir düzen planlayıp kuruyorlar;”*³⁷ *“Onların 'tasarladıkları planlarını' boşa çıkarmadı mı?”*³⁸ Metot, çeşitli alanlarda taktik, strateji, yöntem gibi isimler olsa da bir işi bir plan dâhilinde yapmayı ifade eder. Kendisine akıl ve nefis verilen insanoğluna baktığımızda, hayatlarını devam ettirebilmek için kendilerine verilmiş olan kabiliyetlere uygun metotlar uyguladıkları görülür. Örneğin, bir kediyi fare ya da kuş avlarken izlediysek, fare ya da kuşa atlama mesafesine gelinceye kadar nasıl yere sine sine yaklaştığını görmüşüzdür. Bu, hayvanlarda kendisine verilmiş fitrî teçhizata uyumlu bir hayatta kalma maksadıyla kaçma, saklanma, karşı koyma gibi mücadele etme metodu ilham edildiğini göstermektedir. İnsanda ise hayatta kalmak, inancı uğrunda mücadele etmek,

³⁶ el-Mâide 3/48.

³⁷ et-Târık 86/15.

³⁸ el-Fil 93/2.

zulmü ortadan kaldırmak, özetle hakkı engelleyen batıla karşı mücadele etmek, Allah'tan gelen vahye inanmak, peygambere tabi olmak için gereken her şeyi öğrenmeye elverişli olarak dünyaya gelir. İnsan, kendisine Allah tarafından yaratılıştan verilen akıl, ve nefisle, manevi olarak da peygamber vasıtasıyla Allah'tan aldıkları vahiy ve ilhamla kendi metotlarını ve taktiklerini fitratına uygun bir şekilde oluşturabilecek mizaçta yaratılmıştır. Bunu doğru kullanan insanlar başarılı, yanlış kullananlar da başarısız olurla

Kur'an'ın, Allah'ın oluşturduğu özel bir metoda göre okunması gerektiği, Yaratıcının her şeyi bir metoda, bir sisteme bağlı olarak yaratmış olması ve Kur'an'la hayatın her alanına yönelik çözüm üretmesi gerçeği dikkate alındığında, hak-batıl mücadelesini metotsuz olarak emrettiğini düşünmek, bir ölçü ile yaratılmış olan eşyanın tabiatına aykırı olur. *“Biz, yarattığımız her şeyi bir ölçüye göre yaratırız.”*³⁹ Ayette geçen *“ölçüye göre yaratırız”* ifadesi, kâinata atomdan güneşe, sivrisinekten yıldızlara kadar her şeyin ölçülü ve intizamlı yaratıldığını açıkça ortaya koyduğu gibi, düzenli ve mükemmel metotlarla idare edilmekte olduğunu da ortaya koymaktadır. Hak-batıl mücadelesinde uygulanan metotlar da böyledir.

Yarattığı varlıklar arasında muazzam bir düzen kuran,⁴⁰ onları yaratırken de bir metot izleyen ve yarattığı her şeyi, ancak belli yöntemlerle araştırılmaları ve okunmaları durumunda, sonuca ulaşılacak şekilde düzenlemiş olan Allah, elbette hakkın hâkimiyeti maksadıyla emrettiği mücadele için de bir metot belirlemiş olmalıdır. Bir çeşit mücadele olan davet ve irşat ile ilgili şu ayette olduğu gibi: *“Bir mücadeleye girmen gerektiğinde, söz ve davranışında daima daha güzel olanı tercih et.”*⁴¹ Ayette geçen *“daha güzel olanı tercih et”* kaydı, açıkça görüldüğü gibi bir metottur.

Kur'an'a göre peygamberler insanları hakka davet ederken bazen inzar, bazen tebşir ve bazen de nasihat şeklinde metotlara başvurmuşlardır.⁴² Böylece kavimlerini ikna etmek maksadıyla hakka davet ederken onların vicdan ve tefekkürlerine müracaat etmişlerdir.⁴³

³⁹ el-Kamer 54/49.

⁴⁰ Bk. el-İnfıtâr 82/6-8.

⁴¹ en-Nahl 16/125.

⁴² Bk. Hüd 11/ 84-86. Benzer bir diğer ayet için bk. el-Ankebût 29/36.

⁴³ Bk. Hüd 11/87-88-89-90; Ayrıca bk. Meryem 19/42-45; Lokman 31/13.

3. Hz. Peygamber'in Hak-Batıl Mücadelesinde Uyguladığı Metotlar

Hayatı mücadeleden ibaret olan Hz. Muhammed'in batıla karşı verdiği mücadelesinde uyguladığı metotları, biri Mekke merhalesi diğeri de Medine merhalesi olmak üzere fizikî, siyasî, sosyal ve kültürel şartları farklı olduğu için söz konusu merhalelere uygun metotlar uyguladığı muhakkaktır. Ancak biz, vahiy doğrultusunda belirlenen bu iki döneme ait metotları ayrı ayrı değil, bir bütün olarak ele almayı uygun görüyoruz.

Bizzat Allah tarafından desteklenen ve Müslümanlar için bir model şahsiyet olarak gösterilen Hz. Peygamber'e ait hem mücadele şeklini hem de mücadeleye ait nebevî metotları uygulamak ve örnek almak suretiyle günümüz için bir İslamî hareket modeli üretmek mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu konuda "*Gerçekten sizler için, Resulullah'ın şahsında en güzel bir örnek vardır. Haliyle bu, Allah'a ve ahiret gününe ümit besleyip, Allah'ı hiç hatırlarından çıkarmayan kimseler içindir.*"⁴⁴ demektedir. Ayet-i kerimeden açıkça anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber'in herkes için örnek alınabilecek yönleri vardır. Ancak onun her yönünün bire bir taklit edilmesi mümkün olmasa bile, hak-batıl mücadelesinde uyguladığı metotların öneminin, davranışlarının mahiyetinin kavranması ve örnek alınarak uygulanmasının mümkün olduğu açıktır.

3.1. İşe Samimiyetle Başlama

Hz. Muhammed (s.a.v.) Hira'da ilk vahyi almasından sonra batıla karşı mücadelesini, "*Ey örtüsüne bürünen! Kalk, uyar*" el-Müddessir Suresinin ilk iki ayetinin gereği olarak insanları uyarmak, onlara tebliğ ve davette bulunmak üzere vazifelendirilişinin ilanı ile başlatmıştır.

O, hak adına yaptığı bu kutlu vazifesini, riyanın aksi ve zıddı olan ihlasla, samimiyetle yapmıştır. Samimiyet/ihlas; Allah'a içtenlikle inanmak, dine içten bağlanmak, başta tebliğ ve davet olmak üzere dinin hükümlerini sırf Allah rızası için uygulamak anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed'in işe samimiyetle başlama metodu hem ilk metot olması hem de vücuttaki baş mesabesinde olmazsa olmaz metot olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Onun mücadele biçimini, uyguladığı nebevî metotları referans almadan hak adına yapılan hiçbir çalışma, başarıya ulaşamayacağı gibi meşru da sayılmaz.

⁴⁴ el-Ahzâb 31/21.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in hak-batıl mücadelesindeki samimiyetini şöyle ifade etmektedir: “*İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin!*”⁴⁵ Ayet, Hz. Peygamber'in, müşriklerin Kur'an'a inanmamalarından ve ona karşı gösterdikleri düşmanca tavır ve hareketten dolayı üzüldüğünü haber vermektedir. Bu tür üzüntü, hakkın hâkimiyeti için gösterilen gayret ve samimiyetin en bariz belirtisidir. Aynı şekilde şu ayet de Hz. Peygamber'in davası uğruna yaptığı mücadeledeki samimiyetini göstermektedir: “(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz o Kitab'ı sana hak olarak indirdik. Öyle ise sen de dini Allah'a has kılarak O'na kulluk et.”⁴⁶, Allah uğruna mücadele/cihat etmenin ibadetlerin zirvesi olduğu düşünülürse, ihlasın yalnızca Allah rızası yapılan herhangi bir iş olduğunu⁴⁷ ve bunun örnekliliğinin de Hz. Peygamber'de bulunduğu kolayca anlaşılacaktır. (Ey Muhammed!) “De ki: Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir.”⁴⁸

Kur'an'da ve hadislerde sıkça geçen samimiyet/ihlas kendisine her daim ihtiyaç duyulan ve özellikle de İslam davetçileri için her geçen gün önemi daha da artan değerlerden biridir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davasını tebliğde bir metot olarak sergilediği samimiyet duygusunu hayatında en güzel şekilde temsil etmesi, gerekliliği ve uygulanabilirliği noktasında örnek teşkil etmektedir.

3.2. İlk Başta Daveti Gizli Yürütme

Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in davete başlamasının delili olarak gösterilen “*Emrolunduğun şeyi dosdoğru anlat*”,⁴⁹ “*Kalk ve uyar*”,⁵⁰ “*Yakın akrabalarını ve aşiretini uyar*”⁵¹ ayetleri ininceye kadar devam eden tebliğ ve davet sürecine gizli davet denmektedir.

İslam tarihinde yaklaşık üç yıl süren bu döneme “gizli davet dönemi” denir.⁵² Çünkü bu dönemde hem İslam gizli tutulmuş hem de birçok kişi gizlice

⁴⁵ eş-Şuarâ 26/3.

⁴⁶ ez-Zümer, 39/2.

⁴⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkâni, *Fethü'l-Kadir*, thk. Yusuf el-Ğavşi (Beyrut: Dârü'l-Marife, 2015), 1274.

⁴⁸ el-En'âm, 6/162.

⁴⁹ eş-Şuarâ 26/214.

⁵⁰ el-Müddessir 74/2.

⁵¹ el-Hicr 15/94.

⁵² İbn Hişam, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri (Beyrut: Duru'l-Kitabu'l-Arabi, 1990), 1-2/262.

Müslüman olmuştur.⁵³ Zira tedbiri elden bırakmamak ve gizliliğe riayet etmek Hz. Muhammed'in hayatında önemli bir metot ve strateji olarak daima karşımıza çıkmaktadır. İslam davetinin daha ilk evresinde Hz. Peygamber bu metodu sıkı sıkıya uygulamış, müşriklerin İslam dinine girenlere karşı ne derin düşmanlık duyacaklarını düşündüğü için faaliyetlerini gizlilik içerisinde yürütmüştür. O günkü şartlar gereği üç yıl süren⁵⁴ gizli davet dönemi, dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yapısından dolayı tedbir bakımından önemli bir stratejik metot olduğu kadar sonuçları itibarıyla da çok verimli olmuştur. Hz. Ebu Bekir'in Müslüman olduktan sonra İslam'a gizli bir şekilde davet ettiğinde onun davetiyle Hz. Osman, Hz. Sa'd b. Ebi Vakkas, Hz. Affan, Hz. Zübeyr b. Avvam, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Talha ve Hz. Ubeydullah gibi isimlerin Müslüman olduklarını⁵⁵ buna örnek göstermek mümkündür.

İlk Müslümanlardan olan Erkam b. Ebi Erkam büyük bir fedakârlık göstererek Safa tepesinde bulunan evini, Hz. Peygamber'in tebliğ ve davet görevini yerine getirirken bir üs olarak kullanmasına tahsis etmiştir. Bu nebevî metodun uygulandığı sırada Müslümanların sosyolojik açıdan, gizli bir dinî cemaat durumunda olduğu söylenebilir. Bu süreçte Hz. Peygamber'in tebliğinin ana temasının; Allah'ın varlığını ve birliğini kabul edip ilan etme, putlara tapmanın batıl oluşuna dikkat çekip onu reddetme, Hz. Muhammed'i Allah'ın Resulü olarak kabul edip gerekliliğini vurgulama, hesap günü olarak ahiret hayatının varlığı gibi, temel itikadî ilkelerin oluşturduğu söylenebilir.

3.3. Akraba Desteğini Kazanma ve Daveti İlan Etme

Hz. Peygamber, peygamberliğinin dördüncü yılına kadar, İslam'a tek tek ve gizlilik içerisinde çağırılmış, "*Emrolunduğunu açıkça yap, cahillerden yüz çevir*",⁵⁶ "*En yakın aşiretini uyar, sana tabi olan müminlere karşı mütevazî ol...*"⁵⁷ ayetleri nazil olunca akraba desteğini kazanmak ve kitleleri etkilemek için açık davet metodu devreye konulmuştur.

⁵³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1990), 453-454.

⁵⁴ İsmail Lütfi Çakan vd. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 263.

⁵⁵ İbn Hişam, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, 1-2/250.

⁵⁶ el-Hicr 15/89-94.

⁵⁷ eş-Şuarâ 26/217.

Hız. Nuh'un oğluyla, Hız. İbrahim'in babasıyla olan mücadeleleri dikkate alındığında davete en yakınından başlamanın nebevî bir metot olduğu açıkça anlaşılmalıdır. Bu nedenle Hız. Muhammed de aile ve yakın akrabaları içerisinde kendisine yakın gördüğü, iman etmesini umduğu kimseleri vahyin ilk merhalesinden itibaren iman etmeye çağırarak tebliğ ve davet mücadelesine başlamıştır. Bunlar içerisinde Hız. Ali başta olmak üzere bir kesim O'nun davetine icabet etmiş ve Müslüman olmuştur. “*Sana en yakın olan akrabaları uyar.*”⁵⁸ ayeti nazil olunca Hız. Muhammed, yakınlarını bir toplantıya çağırarak⁵⁹ açık bir şekilde hepsini toplu halde İslam'a davet etmiş; ilk etapta akrabalarından beklediği desteği göremese de prensip olarak tebliğ ve davetinin merkezine kendi nefsinin, ailesinin ve yakın akrabalarını oturtmuştur. Bu yaklaşım davet ve tebliğe merkezden başlayıp uzağa doğru giderek yayılan bir metodu ifade etmekte olduğundan büyük önem taşımaktadır.

Bu konuda artan bir vurguyla nazil olmaya devam eden ayetlerden biri de, “*Ey Peygamber! İnsanlara emrolunduğunu açıkça tebliğ et*”.⁶⁰ Bu açık emirden sonra Hız. Muhammed'in artık toplumun bütün kesimini kuşatacak bir tebliğ ve davet faaliyeti başlatması ve ona göre bir yol haritası belirlemesi kaçınılmaz olmuştur.

Mekke site devletinin idari yapısı ve dönemin siyasî-sosyal şartları dikkate alındığında Hız. Peygamber'in açıktan yaptığı tebliğ ve davetini ulaştırmayı planladığı kitleyi, aile ve yakın akrabaları, genel halk kitlesi ve Mekke yönetiminde söz sahibi olan aristokrat sınıfı olarak üç sınıfta toplamak mümkündür. Hız. Peygamber, açıktan davet edip İslam Mekke'de yayılınca, ashab-ı kiramdan Hız. Ömer, Hız. Hamza ve Hız. Ebu Ubeyde'nin açıktan davet ettikleri nakledilmektedir.⁶¹

3.4. Lider Kadro Yetiştirme

Bir dini lider olarak Hız. Peygamberin, yetki ve güç sahibi olduğundan kendisine iman edip tabi olanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu muhakkaktır. O, bu otoritesi ile davetin ilk gününden itibaren eğitim faaliyetlerine

⁵⁸ eş-Şuarâ 26/214.

⁵⁹ Abdulkâdir Şeybe Hamd, *el-Kasasu'l-Hak fi Siyreti Seyyidi'l-Halki Muhammed* (Riyâd: Mektebetu Fahdu'l-Vataniyye, 2013), 57-58.

⁶⁰ el-Hicr 15/94.

⁶¹ Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra* (Beyrut: Daru Sadır, 1978), 1/151.

özel bir önem vererek kendisini muallim olarak tarif etmiştir.⁶² Bu amaçla Daru'l-Erkam diye bilinen merkezde kabiliyetlerine göre insanları eğitmiş ve İslam toplumunun muallim-eğitimci, komutan ve idarecilerini yetiştirmiştir. Bilahare Medine'ye öğretmen olarak gönderilen bu kadronun en önemli şahsiyetlerinden biri olan Mus'ab b. Umeyr'i örnek göstermek mümkündür. Zira Kur'an, Hz. Peygamber'in tebliğ görevinin bir eğitim işi olduğunu açıklamaktadır.⁶³ Başöğretmen Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş yetenekli sahabî Hz. Mus'ab, Medine'deki eğitim, tebliğ ve irşat görevinde büyük başarılar göstermiş ve bir yıl gibi kısa bir süre zarfında Medine'nin kapılarını Müslüman muhacirlere açmıştır.

Hz. Peygamber'in bu metot kapsamında öğrencilerini yeteneklerine göre yönlendirmesi neticesinde eğitimde Hz. Mus'ab, ticaretle Hz. Abdurrahman b. Avf, idarecilik ve komutanlıkta Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi nice kadrolar yetiştirilmiştir.

Tüm hayatı bir bütün şeklinde gören Hz. Peygamber lider olarak, kendisine yardımcı olacak, ileride kuracağı devlette görev alacak, hatta kendisinden sonra halife olabilecek, bakanlık yapabilecek ve hayata dair her tür sorunu çözebilecek karizmatik insanları, yetiştirdiği bu kadrolardan seçerek görevlendirmiştir. Özet bir ifadeyle kurumsal yapıyı, sağlam karakterli ve bilgili insanlardan oluşturmuştur. Bu bağlamda görevlendirmelerde ehliyet ve liyakat esasını önde tuttuğu için hiçbir Hz. Peygamber'den vazife istememiş, aksine ehliyet ve liyakat sahibi olmaya bakmıştır.

3.5. Davasında Israr Etme

Batılda ısrar etmeleri sebebiyle İslam dininin gittikçe genişlediğini gören Kureyş müşrikleri, Hz. Muhammed'e İslam'dan vazgeçmesi için önce mal-mülk, istediği en güzel kızla evlilik, hatta başlarına reis olma teklifinde bulundular; Hz. Muhammed bu tekliflere hiç ilgi göstermeyince bu sefer, amcası Haşimoğulları'nın reisi olan Ebu Talib'i aracı yapmak istediler.⁶⁴ Amcası vasıtasıyla müşriklere "hayır" cevabıyla verdiği mesaj, hâk-batıl mücadelesindeki

⁶² Ebu Abdullâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952), 17.

⁶³ Bk. el-Bakara 2/129.

⁶⁴ Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed Taberî, *Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Beyrut: yy., ts.), 1/545.

kararlığını göstermektedir.⁶⁵ Hz. Muhammed, davasından asla vazgeçmeyeceğini belirterek bu tekliflerin tamamını reddetmiştir.⁶⁶ Bu cazip tekliflerin reddedilmesi, Onun hak peygamber olduğunu, davasında samimi ve kararlı olduğunu göstermektedir. Bunun anlamı şudur: Dünyaları verseniz yine hak dinden vazgeçmem. Hz. Muhammed, bu stratejik metot ile hem hak peygamber olduğunu hem de hakla batılın kesinlikle uzlaşamayacağı gerçeğini ortaya koymuştur.

Bu tekliflerinin reddedilmesi üzerine, “Sana yeni bir teklifimiz var. Hem senin için hem bizim için hayırlı olan bir teklif. Hz. Peygamber bu teklifin ne olduğunu sorunca, ‘sen bizim tanrılarımız olan Lat ve Uzza’ya bir yıl tap, biz de seninkine bir yıl tapalım.”⁶⁷ dediler. Bu, Hz. Peygamber’i kandırmak için kurulan açık bir tuzak idi. Ancak, hayatının gayesi şirk ve küfürle mücadele etmek olan ve Allah tarafından yönlendirilen Hz. Peygamber elbette bu tuzağa düşmeyecekti. Allah, “*De ki: Ey kafirler! Sizin yaptıklarınıza ben ibadet edecek değilim.*”⁶⁸ Ayeti ile başlayan ve “*Sizin dininiz size, benim dinim dinim bana*” ayeti ile biten “el-Kâfirûn” Suresini indirdi, Hz. Muhammed sureyi bir bütün olarak yüzlerine okuyarak bu tekliflerini de reddedince, müşrikler son tekliflerinin de neticesiz kaldığını anlayarak bu yoldaki ümitlerini de yitirdiler. Bu tavizsiz ısrar ve dik duruş metodu, Hz. Peygamber’in hak olduğunun ve hak üzere olduğunun en belirgin kanıtıdır.

3.6. Toplumsal Baskıya Karşı Direnme

Müşrikler, hakkı kabul etmemek için batıl adına yaptıkları uzlaşma teklifleri de reddedilince, açık davetin başarılı bir şekilde sürmesi, Müslümanların sayılarının artması, bu gelişmeleri önlemek için uyguladıkları alay ve hakaret metotlarından umdukları sonucu alamayınca, bu sefer caydırıcı etkisi daha çok olur diye, Hz. Peygamber ve onun hamisi Haşim oğullarına ve tüm Müslümanlara karşı, İslam’ın gelişinin yedinci yılında başlayan ve onuncu yılında sona eren siyasi, sosyal ve ekonomik boykot engellerini devreye koyma kararı aldılar, kararı yazılı hâle getirip Kâbe’nin duvarına astılar.⁶⁹ Hz. Peygamber, onların bu baskıcı

⁶⁵ Muhammed b. Ömer Behrek Hudremî, *Hedâiku'l-Envâr ve Metâliu'l-Esrâr fî Siyreti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr*; thk., Muhammed Ğassân Nasuh A'zku (Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2015), 177-178.

⁶⁶ İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, 1/20.

⁶⁷ Taberi, *Tarihü'l-Ümem*, 2/225-226.

⁶⁸ el-Kafirûn 109/1-6.

⁶⁹ İbn İshâk, *es-Siyre ve'l-Meğâzi*, thk. Süheyl Zukâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1978), 198.

engeline karşı ashabı ile birlikte güçlü bir direnme metodunu uygulayarak mukavemette bulunmuştur. Boykotun ilanına kadar İslam'ın inkişafına mâni olmak gayesiyle müşrikler tarafından girişilen her teşebbüs akim kaldığı gibi boykot kararları da akim kalmıştır. Üstelik hak din İslam, daha da inkişaf kaydederek çevre yerleşim birimlerine ulaşmış, Müslümanların sayısı tüm engellemelere rağmen sürekli artış göstermiştir.

Batıl yanlısı Mekke müşriklerinin psikolojik baskılarına, dayanılmaz işkencelerine, uzlaşma taleplerine, cazip tekliflerine, baskı maksatlı sosyal ve ekonomik ambargolarına rağmen Hz. Muhammed, “*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et*”⁷⁰ ilahî emrine uyarak, din mesajını insanlara ilan edip bildirmek anlamına gelen “tebliğ” ve insanları dine çağırarak anlamına gelen “davet” çalışmaları çerçevesinde hak-batıl mücadelesine ara vermeden devam etmiş ve bir sosyal baskı yöntemi olan, Mekke sosyal dokusu içerisinde kabile örf ve geleneğini kullanarak, farklı inanan, farklı düşünen bir kesimi, onları savunan kabilesiyle birlikte cezalandırma uygulaması olan boykot engelini, Allah'ın izniyle büyük bir sabırla aşmayı başarmış ve ümmetine de engel aşmada örneklik sergilemiştir.

3.7. Problemlere Karşı Çözüm Üretme

Mekke döneminin beşinci yılında inananların sayısının artması, çevre kabilelerden İslam'a katılımlar olması gibi olumlu gelişmeler, Mekkeli müşriklerini rahatsız ettiği için, baskı ve işkencelerini orantılı olarak artınca Hz. Peygamber, bu probleme bir çözüm bulup Müslümanları rahatlatma arayışına girmek durumunda kalmıştır.

Hz. Peygamber'in hak-batıl mücadelesine baktığımızda özelde baskı ve işkenceye maruz kalan, genelde ise tüm müminlere yönelik inmiş olan “*Mü'minlere kol kanat ger*”⁷¹ şeklindeki ayetin de gereği olarak ashabı üzerindeki olumsuzluklara çözüm bulmak amacıyla onlar için Habeşistan'da bir yurt temin etme gayreti içerisine girdiğini görürüz. Onun “Habeşistan'a gidiniz. Habeş hükümdarının yanında hiç kimse zulme uğramaz. Orası, doğruluk yurdu. Allah, sizi belki orada ferahlığa kavuşturur.”⁷² sözü, Hz. Peygamber'in baskılara

⁷⁰ el-Maide 5/67.

⁷¹ Bk. el-Hicr 15/88.

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakat*, 1/203-204.

ve işkencelere karşı çözüm bulma, tedbir alma metodunun önemini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in can güvenliğini sağlamak amacıyla çözüm bulma şeklinde yaptığı yönlendirme ile Müslümanlar, ayrı zamanlarda iki kabile hâlinde Habeşistan'a hicret edip Necaşi'nin himayesine girmişlerdir. Dikkatleri üzerlerine çekip engel olmasınlar düşüncesiyle on bir erkekle dört kadından oluşan birinci kabile (M.615) yılında Hz. Osman başkanlığında, 82 erkek ve 18 kadından oluşan ikinci kabile ise bundan bir yıl sonra Hz. Cafer Tayyar başkanlığında hicret etmiştir. Bu durum, İslam'ın birlik ve beraberliğe, bağlılık ve itaate ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Zira başsız vücut olamayacağı gibi, yola çıkmak için başkansıız da kabile olmaz. İki kabile halinde Habeşistan'a hicret eden Müslümanları, Allah Kur'an'ında, “...Onlar; sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir” buyurarak övmektedir.

İslamî hareketin lideri olarak Hz. Peygamber'e de baskı ve eziyetler yapıldığı hâlde kendisinin sığınma talep etme amaçlı Habeşistan'a hicret etmeyi Mekke'de kalması oldukça dikkat çekicidir. Bir lider sıfatıyla Hz. Peygamber'in iktidar olma merkezli bir strateji takip ettiği ve bu sebeple Habeşistan'daki mevcut iktidara sığınarak iktidar düşüncesinden vazgeçmek yerine İslam'ın iktidarını inşa edeceği yeni bir merkez, yeni bir coğrafya arayışına girdiği anlaşılmaktadır.

Dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biri olan Habeşistan'a hicret, uygulanan bu stratejik metot ile Afrika kıtasının İslam diniyle ilk tanışmasına, hatta kendisine okunan Meryem Suresi'ndeki ayetleri⁷³ dinleyen Habeş hükümdarının da Müslüman olmasına vesile olmuştur. Habeşistan Kralı Necaşi, Mekke oligarşisinin Müslümanların iadesi talebini reddetmiş ve Yesrib'de İslam'ın iktidarı inşa edilene kadar Müslümanların Habeşistan'da huzur içinde yaşamalarını sağlamıştır.

3.8. Yeni Mekân Arayışı

Mekke'de Hz. Peygamber'e ve inananlara uygulanan ve tam üç yıl süren ambargonun ardından kendisini himaye eden amcası Ebu Talib'in ölümünü fırsat bilen müşrikler tarafından müminlerin yanı sıra bizzat Hz. Muhammed'in

⁷³ Meryem 19/27.

kendisine birçok eziyet, hakaret ve sataşma yapıldı. Böyle bir atmosferde İslam'ı tebliğ edemeyeceğini anlayan Hz. Peygamber, Taif'e giderek oradaki kabilelere tebliğ etmeyi denediysede taşlanma, kovulma gibi sert bir tepkiyle karşılaşınca Mekke'ye geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Buna rağmen, İslam'ı tebliğden bir an bile geri durmayıp aksine Taif dönüşü, İslam'a davet dairesini daha da genişleterek kabileleri İslam'a davete başladı.

Hz. Muhammed, Taif'ten döndükten sonra Mekkeli müşriklerin daha şiddetli muhalefet ve eziyetleriyle karşı karşıya kalmış, bazı İslami kaynakların verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber en büyük sıkıntı, zorluk ve eziyeti Taif'e gittiğinde çekmiştir.⁷⁴

3.9. Ön Hazırlık Yapma

Hz. Muhammed'in hak-batıl mücadelesinde edebiyat yönteminin gereği olarak Kur'an'ı rahat bir şekilde tebliğ edebilmek için yeni bir merkeze ihtiyaç vardı. Yeni merkez arayışı ile ilgili tarihî kaynaklara bakıldığında, Hz. Peygamber'in iki yeri düşündüğü anlaşılıyor. Bunlardan birisi Taif, diğeri ise Yesrib idi. Bu sebeple önce Taife gitti, burada olumsuz sert tepkilerle karşılaşınca Yesrib'i yeni merkez yapmayı hedefine aldı. Bunun sebebi, Yesrib'in Mekke'ye nazaran homojen, etnik ve dinî yapıya sahip bir şehir olmamasıydı.⁷⁵

Tüm engellemelere rağmen Yesrib'den gelen altı kişi, Akabe⁷⁶ denen yerde peygamberliğin on birinci yılının hac mevsiminde Hz. Muhammed ile buluşarak kendilerine sunulan tebliği dinleyip yapılan daveti kabul ederek Müslüman oldular.⁷⁷ Hz. Peygamber, onlarla bir sözleşme yaptı. Bu sözleşmeye İslam tarihinde "Birinci Akabe Biati" denmektedir.

Bu birinci sözleşmeden sonra eğitim kadrosunda yer alan Hz. Musab'ın bir tebliğci, bir öğretici olarak Yesrib'e (Medine'ye) gönderilmesi, ilk Müslümanlardan olan Esad b. Zurare'nin orada Müslümanlara evini bir karargâh olarak açıp onlara önderlik yapması⁷⁸ neticesinde, İslam Yesrib'de geniş bir yayılma alanı bulmuş ve birçok seçkin insan hidayete ererek Müslüman

⁷⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 3/134.

⁷⁵ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2009), 1/216.

⁷⁶ Akabe, Mekke ile Mina arasında bir yerdir.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, 1/185.

⁷⁸ İbn Abdi'l-Ber en-Nemrî, *ed-Dürer*, thk. Şavki Dayf (Kâhire, Dâru'l-Meârif, 1999), 68.

olmuştur.⁷⁹ İbn Kesir'in de dediği gibi "Medine evlerinde İslam öyle bir yayıldı ki, aralarında İslam dışında bir konu konuşulmaz oldu".⁸⁰

Hz. Muhammed, Yesrib'den gelen daha büyük bir grupla bir sözleşme daha yaptı; bu sözleşmeye de "İkinci Akabe Biati" denmektedir. Bu biatların isimlerinin farklı oluşu, şartlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır.⁸¹

Hak-batıl mücadelesinde hakkın hâkimiyetine yeni bir kapı açılması bakımından büyük bir ehemmiyete sahip olan her iki biat arasında bir karşılaştırma yapıldığında görülecektir ki Birinci Akabe, sadakatten daha çok ahlaki ilkelere vurgu yaparken; İkinci Akabe, sadakate ve İslam Devleti'ni inşa etmeye yönelik siyasi hedeflere ulaşmanın kurallarını ortaya koymaktadır. Böylece Hz. Muhammed, Yesrib'e hicret edip orayı İslam'ın yeni merkezi yapmak için en önemli adımları atarak⁸² ön hazırlıkları tamamlamış oldu.

3.10. Yeni Merkez Arama

Bu metoda, hicret de diyebiliriz. Ateşte yakılarak öldürülmek istenen Hz. İbrahim'in mücadelesinde de görüldüğü gibi hicret kaçış değil, davayı yaymak, yeniden kıyama kalkmak için yeni bir arayıştır. Diğer bir ifadeyle bir metot olarak hicret, tebliğ ve davete uygun ortam arayışının önemli fonksiyonunu icra etmektir. Allah, imkânı olduğu hâlde hicret etmeyenleri Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde eleştirirken, hicret edenlerin ise yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulacağını belirtmektedir.⁸³

İslam dini, şirke dayalı batıl inanç ve uygulamalarına itirazın ötesinde Mekke'de hüküm süren oligarşik yapıya ve bu yapının sosyal, siyasal ve ekonomik zulümlerine yönelik uygulamalarının batıl olduğunu ilk günden itibaren dillendirdiği için Mekke oligarşisini ciddi anlamda rahatsız etmiş olmasından ötürü İslam'a ve Müslümanlara karşı dozajı giderek artan engelleme girişimlerini başlatmıştır. Özellikle açık davetten sonra müminlerin Mekke'de ağır baskı ve şiddete uğradığı ve artık tebliğe imkân kalmadığından, Müslümanlar için hicret etmek kaçınılmaz bir zorunluluk hâline gelince Hz. Muhammed, Müslümanlara yeni bir yurt bulmak suretiyle tebliğ ve davetin önünü açmak için

⁷⁹ Hamd, *el-Kasasu'l-Hak*, 140.

⁸⁰ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 3/150.

⁸¹ Nemrî, *ed-Dürer*, 68.

⁸² Hamd, *el-Kasasu'l-Hak*, 142.

⁸³ Bk. en-Nisâ 4/97-100.

arayışlara girmiştir. Bu amaçla yeni merkez bulma arayışı metodunu uygulayarak hazırlıkları önceden yapılmış olan, daha sonraki dönemde Medinetü'n-Nebi (Peygamber Şehri) ya da Medinetü'l-Münevvere (Nurlu Şehir) olarak adlandırılan Yesrib'e hicret edilmesine karar vermiştir.⁸⁴

3.11. Karargâh Kurma

İslam tarihinde bir dönüm noktası olan Hicret'ten sonra Hz. Muhammed'in Medine dönemine ait hak-batıl mücadelesi kapsamında mekânsal bütünleşme anlamına gelen karargâh kurma metodu olarak ilk icraatı; İslam'a yapılan davetin yayılmasında, ibadetlerin rahatça eda edilmesinde, Müslümanların yardımlaşıp kaynaşmasında, devlet ve hükümete ait siyasi, idari, hukuki ve sosyal işlerin organize edilip yürütülmesinde bir merkez binaya ihtiyaç olduğu için mescit inşası olmuştur. Zira İslam tarihinde müstesna bir yeri olan mescit, hem kaynaşmaları için Müslümanları, hem de halledilmesi için onların tüm işlerini mekânsal bütünleşme çerçevesinde bünyesine almıştır.

Ehemiyyetinden dolayı Hz. Peygamber, daha Medine'ye varmadan Küba Mescidini, Medine'ye vardktan sonra ise ücretini vermek suretiyle Sehl ve Süheyl adında iki yetim çocuğa ait arsanın üzerine Mescid-i Nebevi'yi inşa etmiştir.⁸⁵ Mescid-i Nebevi, Hz. Peygamber'e tabi olan bütün Müslümanları toplayıp bir araya getirdiği gibi onlarla ve diğer insanlarla ilgili onun bütün icraatlarını da bir araya getirmiş, faaliyetlerinin merkezi olmuş ve fonksiyonları bakımından sonraki zamanlarda kurulan mescitlere/camilere örnek teşkil etmiştir.

3.12. Kardeşliği Pekiştirme

Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicretinin ilk günlerinde ilk uygulama olarak İslam toplumu ve medeniyetinin inşa sürecini, kardeşliği tesis etme ya da pekiştirme, diğer bir ifadeyle kardeşleştirmeyi pekiştirme metodu hamlesini icra ederek başlatmıştır. Medineli "Ensar" ve Mekkeli "Muhacir" arasında gerçekleşen ve "Muahhat" adı verilen bu antlaşma ile aynı zamanda Müslümanların sosyal güvenliği sağlanmıştır. Kardeşlik sözleşmesi de denen bu adım, Müslümanların ilk toplumsal örgütlenme hareketi olmanın yanında, İslam Devletinin temelini sağlam esaslar üzerine atılmasıdır. Bu metot ile birlikte

⁸⁴ İbn Hişam, *es-Sire*, 2/97.

⁸⁵ Buharî, "Salat", 48.

kabilecilik ve asabiyet merkezli sosyal yapı ve sınıflara ayrılmış bir halk, ilk defa din kardeşliği çatısı altında bir araya gelmiştir. Kardeşlik çatısı altında toplanarak İslam devletinin temelini atan, sosyal ve ekonomik fedakârlıkta bulunan Müslümanlardan Allah övgüyle⁸⁶ bahsetmektedir.

3.13. Anayasa Hazırlama

İslam dininin oluşturmayı hedeflediği ideal toplum, inananların değerlerine uyumlu bir siyasi düzen içerisinde var olabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Medine'ye yerleştikten sonra devletleşme istikametinde daha hızlı siyasi adımlar attığı görülmektedir. Bir metot olarak bunların en önemlilerinden biri de Medine Vesikası adıyla bir anayasa yazdırmasıdır.

Allah'tan aldığı vahiy ile yönlendirilen Hz. Muhammed, “toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir”⁸⁷ düşüncesinden hareketle insanlığın barış içerisinde, birlikte ve beraber yaşaması planladı. Plan gereği devlet, İslami esaslara göre eski adı Yesrib⁸⁸ olan Medine'de kurulacaktı.

Hukuki alanda Kur'an hükümlerinin uygulanmasını sağlamak için takip edilen bu yolda Hz. Muhammed'in üstlendiği rolü ve uyguladığı siyaset yöntemini dikkate almak gerekir. Zira o, Kur'an'ın en yetkili timsaliydi ve onun davranışlarında, benzeri olmayan bir dinî normatiflik mevcuttu.⁸⁹ Hz. Muhammed'in Asr-ı Saadet'te hukuki anlamda bazı uygulamaları bunu göstermektedir.

İbn Haldun'un (ö.808/1406) da dediği gibi toplumsal yaşamı kaçınılmaz bir gereklilik⁹⁰ olarak gören Hz. Muhammed, İslam toplumunda dinî ve siyasi düşüncenin bütünleşerek şekillenmesi maksadıyla Medine'deki Arap ve Yahudi reislerini toplayarak, onlara Medine dışından bir düşman ordusu gelip Medine'deki bir kabileye saldırırsa o kabilenin yalnız kalmaması için müşterek savunma yapmayı teklif etti. Hz. Muhammed'in bu teklifi ilgiyle kabul edildi ve böylece koalisyon şeklinde Müslüman olanların ve olmayanların ittifakıyla

⁸⁶ et-Tevbe 9/100.

⁸⁷ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime*, thk. Abdullâh Muhammed ed-Derviş (Şâm: Dâr Ya'rub, 2004), 1/79.

⁸⁸ el-Ahzâb 33/13.

⁸⁹ Fazlu'r-Rahmân, *İslam*, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 96-97.

⁹⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, 1/137.

“Medine Site Devleti” adında bir devlet kurulmuş oldu.⁹¹ Hz. Muhammed, siyaset yöntemi gereği kurduğu bu devletin elli iki maddelik anayasasını sözleşme biçiminde yazdırdı ki bu dünyada ilk yazılı anayasa olma özelliğini taşımaktadır.⁹²

3.14. İstişareye Önem Verme

Allah, Kur’an’da istişarenin önemini açık bir şekilde vurgulamış aynı zamanda Hz. Peygamber’e istişare etmeyi emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber’in, sadece kendi görüşüyle hareket etmediği, gerektiğinde lider kadrosuyla istişare ettiği görülmektedir. Bu ilahi emir, bilgisi sınırlı olan insana, doğru hareket edebilmek için daha bilgili olanlara danışmak, onların bilgi ve tecrübelerinden istifade etmek istidadında yaratılmış bir varlık olduğunu göstermektedir.

Hak-batıl mücadelesinde Medine dönemine mahsus uygulanan siyaset yöntemi gereği, özellikle devlet işlerinde istişareye önem verme metodunun, Hz. Peygamber’in faaliyetlerinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de müminlerin iman ve ibadetlerle ilgili özelliklerinin sıralandığı vasıflar arasında, “...Onların işleri aralarında şura (istişare) ile dir...”⁹³ mealindeki ayette zikredilmesi ve Hz. Peygamber’e istişareyi emreden, “...Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et, iş hakkında onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine sığınanları sever.”⁹⁴ mealindeki ayet, İslam’ın istişareye ne kadar önem verdiğinin en bariz kanıtıdır. Nitekim Hz. Peygamber’in sadece kendi görüşüyle karar vermediğini, istişareye önem verdiğini, onu arkadaşlarına öneren uygulamalarında ve bu anlayışa uygun icraatlarında konuya dair birçok örnek görmekteyiz. Buna, Bedir Savaşı esnasında karargâhın kurulacağı yerle ilgili istişareyi örnek verebiliriz. İslam’ın iki temel kaynağı olan Kur’an ve sünnetin istişareye önem vermesi, bu işin başarı için önemli bir metot olduğunu ve İslâm’ın her çağa hitap ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in ilahi vahye uyarak mücadelesine ait faaliyetlerinde danışmaya önem vermesi, diktatör bir

⁹¹ Muhammed Hamidullâh, *İslam Tarihine Giriş* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1972), 87.

⁹² Hamidullah, *İslam Tarihine Giriş*, 87.

⁹³ eş-Şura 26/38.

⁹⁴ Âl-i İmran 3/159.

lider olmadığını göstermesi yanında, günümüze değin İslam'ın canlılığını korumasına katkı sunmuştur.

3.15. Ekonomik Tedbir Alma

Kur'an'ın en-Nisa Suresinin 29. Ayetinde Allah, ticaretten bahsederek şöyle buyurmaktadır: *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızaya dayanan ticaret böyle değildir...”* Görüldüğü üzere ayette “karşılıklı rızaya dayanan ve konusu maddi değerler olan hukuki işlem” anlamında ticaretten bahsedilmektedir. Ayette karşılıklı rızaya dayanan ticaret imkânı varken haksız yollara tevessül edilmemesi uyarısı yapıldıktan sonra hukukî ve ticarî işlemlerin aldanma ve aldatmadan uzak, açık ve güvenilir biçimde tarafların bilgi ve hür iradesiyle gerçekleştirilmesi ilkesi vurgulanır. Bir toplumda bunun temin edilmesi ancak devletle mümkündür. Bu sebeple Hz. Peygamber devlet reisi sıfatıyla bu işe el atıp ticaretin İslam kurallarına göre yapılmasını öngörmüştür.

Bir devletin ekonomisi olmadan ayakta kalması, ticaret olmadan ekonomisinin var olması ve büyümesi mümkün olmaz. Bu ana prensipten hareketle İslam'dan önceki dönemde ticaretin merkezi olan Mekke'de doğmuş, büyümüş ve defalarca ticari seyahatler yapmış, ticaretle ilgili yedisi Medine'de ikisi de Mekke'de olmak üzere kendisine toplam dokuz ayet indirilmiş olan,⁹⁵ “Güvenilir tacir; peygamberler, siddıklar ve şehitlerle beraberdir”⁹⁶ buyuran Hz. Peygamber'in devleti için ekonomik tedbirler alması muhakkaktır. Siyer kaynaklarının bildirdiğine göre on bin nüfuslu Medine'nin var olan pazarının neredeyse tamamı dört bin nüfuslu Yahudilerin kontrolündeydi. Kısırcağıları sebebiyle Hz. Peygamber'e inanmayan bunlar, ekonominin temelini oluşturan kuyumculuk, dericilik, tarım gibi sektörleri ellerinde tuttıkları için ticari hayata hâkim olmuşlardı, pazarın kurallarını kendileri koyuyor ve fiyatları da kendileri belirliyorlardı. Hz. Peygamber, Medine pazarının bu hâlini nebevi gözlemlerle iyice gözlemedikten sonra ekonomik tedbir metodunu devreye koyarak alternatif bir pazar kurmanın gereğine karar verdi. Hz. Peygamber'in ekonomik faaliyetlerin kontrol altına alınması, İslam'a ait ticaret kurallarının uygulanması, gelir kaynaklarının artırılması amacıyla ticaretle ilgili alıcı ile satıcının karşı karşıya

⁹⁵ Bk. el-Bakara 2/16, 282; en-Nisâ 4/29; et-Tevbe 9/24; en-Nûr 24/37; Fâtır 35/29; es-Saf 61/10; el-Cuma 62/11.

⁹⁶ İbn Mace, “Ticaret”, 1.

getirildiği yer olan alternatif “Medine Pazarı” uygulaması, devletleştikten sonra yaptığı faaliyetlerin en önemlilerinden biri olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber; ekonomik tedbir metodu uygulaması ile tekelleşmeyi, faizi, tefeciliği, stokçuluğu, haksız rekabeti, bir malın başka malla takasını yasaklayarak yerine yeni “İslam Ticaret Hukuku’na” ait kurallar koymak suretiyle iki yıl gibi kısa bir sürede Müslüman tüccarın üstünlüğü ele geçirmelerini sağladığı görülmektedir. Böylece Medine’de Hz. Peygamber’in liderliğinde ticari iş ve işlemler içerik ve şekil itibarıyla İslam dininin temel prensipleri istikametinde yeniden tanzim edilmiş olup bu yeni düzenlemeye İslam toplumunun problemsiz bir şekilde uyumu sağlanmıştır.

3.16. Güvenliği Sağlama

Siyer kaynaklarının bildirdiğine göre Hz. Peygamber liderliğinde Müslümanlar, öz yurtlarında kendilerine yapılan insanlık dışı muamelelere tam on üç yıl sabrettikten sonra doğup büyüdükları vatanlarını bırakarak Medine’ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak Mekke’li müşrikler burada da Müslümanları takip edip onları rahat bırakmadılar. Bunun üzerine, Hicret’in ikinci yılında savaşa izin verildiğini bildiren, “*Kendileriyle harp dilenlere, zulme uğradıkları için savaşa izin verilmiştir. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye kadirdir.*”⁹⁷ mealindeki ayet inince Hz. Peygamber, devleti ve milleti adına güvenliği sağlamak için savunma maksadıyla bir metot olarak savaş kararı alıp uygulamak mecburiyetinde kalmıştır.

Hz. Muhammed’in güvenliği sağlamak amacıyla, gerek strateji ve savaş taktikleri gerekse dinî ve siyasî sonuçları bakımından büyük önem taşıyan askeri hareketinin amacı, zulmü ortadan kaldırmak, İslam’ın yayılmasına engel olan unsurlara son verip hakkı hâkim kılmak idi.

Hz. Peygamber’in hak-batıl mücadelesi çalışmalarında devletleşme aşamasının en önemli meselesi, şüphesiz cihat⁹⁸ anlamı taşıyan gazve ve seriyelerdir. O bir lider ve komutan olarak, bizzat kendisinin katıldığı 27 gazve⁹⁹ ve bir sahabînin kumandası altında gönderdiği askeri birliklerden oluşan 50

⁹⁷ el-Hac 22/39.

⁹⁸ Cihadla ilgili ayetler için bk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li-Elfâz’l-Kur’âni’l-Kerîm* (İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1987), 182-183.

⁹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l-kübra*, 2/5-6.

seriyeden ibaret olan askerî harekâtını gelişigüzel değil, aksine planlı bir şekilde yapmıştır. Planladıklarını büyük bir profesyonellik edasıyla başarı ile yerine getirip, hedeflerine ulaşarak dūřmanlarıyla ustalıkla ve akıllıca savaşmış ve onların maneviyatını, askerî gücünü yok ederek bütün cephelerde yenilgiye uğratmıştır.

3.17. Ahdi Bozanları Cezalandırma

Hz. Muhammed bir taraftan peşini bırakmayan Mekkeli müşriklerle mücadele ederken diğer taraftan Medine şehrinde bulunan Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kureyza adında üç ayrı kabileden oluşan Yahudilerle de mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. Zira bunlar; içlerinde besledikleri kin, nefret ve dūřmanlıkları sebebiyle Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna dair bilgileri, kuvvetli olmasına rağmen ona inanmadılar. Kur'an'da bu duruma şöyle işaret edilmektedir: *“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu, oğullarını tanır gibi tanıyorlar. Kendilerini hüsrana sokanlar ise iman etmezler.”*¹⁰⁰Kur'an'a göre bunların Hz. Muhammed'e, İslam'a ve Müslümanlara duydukları dūřmanlıklarının ana sebepleri şöyle sıralanabilir:

a. Haset duymaları: Asırlardan beri nübüvvet silsilesinin kendi soyları olan İsrailoğulları ile devam ededeğini dūřünüyorlardı. Onlardan olmayan birinin peygamber olarak gönderilmiş olması, onları haset ve kıskançlığa sürükledi. *“Sen onların dinlerine uymadıkça ne Yahudiler ne de Hristiyanlar asla senden hoşnut olmazlar.”*¹⁰¹ Kur'an ayetinde bu gerçeğe işaret edilmektedir.

b. İrkçılık kaynaklı din taassubu gütmeleri: Yahudiler “din taassubu ile ırkçılık” duygusunu birleştirdikleri için son peygamberin kendi ırklarından değil, Araplardan gelmiş olmasına karşı çıkmak suretiyle ona inanmadılar. *“İnsanlar içerisinde müminlere en şiddetli dūřman olarak Yahudileri bulursun...”*¹⁰² ayet, Yahudilerin Hz. Peygamber'e, getirdiği dine ve Ona iman edenlere olan dūřmanlıklarına işaret etmektedir.

¹⁰⁰ el-En'âm 6/20.

¹⁰¹ el-Bakara 2/120.

¹⁰² el-Mâide 5/82.

İlk düşmanlığını ihanetle¹⁰³ izhar ederek Müslüman bir kadının iffetiyle alay edip ahdi bozan Beni Kaynuka¹⁰⁴ ve Kureys'ten aldıkları teklif üzerine Hz. Peygamber'e suikast yapma teşebbüsünde bulunan Beni Nadir Kabilesi sürgünle cezalandırılmışlar. Bunların aksine, Beni Kurayza Kabilesi, Hendek Savaşı sırasında, Medine kuşatılmış olmasına rağmen anlaşma hükümlerini bozarak Mekkeli müşriklerle iş birliğine girmek suretiyle ihanet ettikleri için esir edilmek ve öldürülmek¹⁰⁵ suretiyle cezalandırılmışlardır.

3.18. Tedbirlerle Nifakı Önleme

Hz. Muhammed, Medine döneminde Yahudilerle mücadele etmenin yanı sıra münafıklarla da mücadele etme durumunda kalmıştır. Ancak hassas yapının korunması için münafıklarla yaptığı mücadele şekli çok dikkat çekicidir. Dışlamaksızın tedbirlerle nifakı önleme şeklinde icra edilen bu metodun tüm yönlerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu metodun tüm yönlerinin tespit edilmesi gerektiği anlaşılacak; bu yönleri tespite çalışmakla günümüz toplumları için bir mühim anlayış tarzı ve algı haritası belirlemek mümkün olacaktır.

Özellikle Bedir Savaşı'ndaki Müslümanların elde ettikleri zaferden sonra Medine halkının büyük bir ekseriyeti Müslüman olunca, kendilerini gizlemek için iman etmiş gibi görünen münafıklar,¹⁰⁶ Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı her türlü kötülüğü yapmaktan geri kalmadılar. Yaptıkları kötülükleri/suçları başlıklar hâlinde şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Destek sözü vermek suretiyle Yahudileri Müslümanlara karşı kışkırtmaları.¹⁰⁷
2. Uhud Savaşı esnasında ordunun üçte birini savaşmaktan vazgeçirerek geri çevirmeleri.¹⁰⁸
3. Müslümanların mağlup olmaları için Hendek Savaşı'nda korku ve panik oluşturmaları.¹⁰⁹

¹⁰³ Butî, *Fıkhu's-Siyre*, 248-249.

¹⁰⁴ Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead fi Huda Hayrı'l-İba*, thk. Nebil b. Nassar es-Sindiy (Riyad: Daru'l-Alimu'Fevaid, 2018), 149.

¹⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, 153.

¹⁰⁶ Bk. İbn Hişam, *es-Siyretu'n-Nebeviyye*, 2/166-167.

¹⁰⁷ Bk. el-Münâfikûn 63/8.

¹⁰⁸ Bk. Âl-i İmrân 3/167-168.

¹⁰⁹ Bk. en-Nûr 24/63.

4. Müslümanlar arasında tefrika meydana getirmek, fitne çıkarmak için dinde kardeş olan Ensar ve Muhacirini birbirine düşürmeleri.
5. Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırmak maksadıyla eşi Hz. Aişe'ye iftirada bulunmaları.¹¹⁰
6. Müslümanlara zarar vermek için elli kişilik bir grup kurarak mescit (Mescid-i Dırar) inşa etmeleri.¹¹¹

Yukarıda sıralanan bu kötülükleri/suçları işledikleri için onlarla da mücadele etmek gerekli olmuştur.¹¹² Ancak Hz. Muhammed, ayette emredilen mücadeleyi kâfirlere karşı sıcak ve fiilî müdahale şeklinde; münafıklara karşı ise İslam toplumunda fitne çıkmaması, ayrı bir grup oluşmaması için fiilî bir müdahalede bulunmadan tedbir almak şeklinde mücadele etmiştir. Müslümanların haftalık toplantıları niteliğinde olan Cuma namazlarında, münafıkların özelliklerini ve hilelerini anlatan “el-Münafıkun” Suresi’ni zammı sure olarak okumasını buna örnek gösterebiliriz.

3.19. Diplomatik Yolu Kullanma

İslami kaynaklar incelendiğinde Hz. Peygamber'in, peygamberliğinin başlangıcından sonuna kadar ana hedefine ulaşabilmek için ihsan, erdemlilik, insani diyalog, zulme uğrayanları koruma, dostluk kurma, barışı sağlama, tebliğ ve davette bulunma gibi erdemli prensipler çerçevesinde diplomatik yolu/diplomasiyi bir metot olarak kullandığı görülmektedir.

Diplomasi, devletlerarası ilişkilerde hukukun üstünlüğü esas alınarak müzakereler yoluyla sorunlara çözüm bulma faaliyeti olarak dün olduğu gibi bugün de dünyanın güvenliği ve barışı için vazgeçilmez önemli bir olgudur. Hz. Muhammed'in hayatında diplomatik yolu kullanarak elde ettiği en büyük stratejik diplomasi zaferi olarak Hudeybiye Barış Antlaşması'nı örnek göstermek mümkündür. Zira bu antlaşma, tahammülü güç metin maddelerine rağmen Müslümanlar için sonuçları itibarıyla tam anlamıyla büyük bir zaferdi.

Dilimizde de sıkça kullanılan diplomasi kavramı Batı kaynaklı olsa da diplomatik temsilcilik Hz. Muhammed döneminde sefir, resul gibi değişik

¹¹⁰ Bk. en-Nûr 24/11-20.

¹¹¹ Bk. et-Tevbe 9/107-108.

¹¹² et-Tahrîm 66/9.

isimlerle uygulanmış olup gelişerek devam etmiştir.¹¹³ Siyer kaynakları dikkatlice incelendiğinde Hz. Peygamber'in diplomatik faaliyetlere önem verdiği, bunu önemli bir strateji olarak uyguladığı, karşı taraf olumsuz tavırlar sergilese de onun kendi ilkelerinden vazgeçmediği, hiçbir diplomata kötü muamele yapmadığı ve “elçiye zeval yoktur” temel prensibini hukuki bir merkeze oturttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed, peygamberliğinin ilk döneminden itibaren bölge halkı için dinî ve ticarî bir merkez olan Mekke'nin bütün diplomatik kanallarını hak-batıl mücadelesi kapsamında kendi hedefi için kullanmıştır.

İslam Devleti'nin başkanı olarak Hz. Muhammed'in İslam'a davet mektuplarında diplomatik temsil kriterlerini en üst düzeyde tuttuğu, uluslararası diplomatik mesajların doğru anlaşılabilmesi için Müslüman diplomatlarda fiziki güzellik, özgüven, cesaret, güzel ahlak, iyi bir öz geçmiş ve diksiyon aradığı görülmektedir.¹¹⁴

3.20. Aleyhte Olan Antlaşmayı Kabul Etme

Barış antlaşması bu yerde yapıldığı için “Hudeybiye Sulh Antlaşması” olarak isimlendirilerek tarihe geçen ve Mekke'ye yaklaşık 17 km uzaklıkta bulunan Hudeybiye, Hicret'in altıncı yılında Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüya sebebiyle¹¹⁵ yaklaşık 1400 kişilik ashabıyla birlikte umre yapmak için Medine'den Mekke'ye giderken müşrikler tarafından Mekke'ye girmelerine izin verilmediğinden konaklamak mecburiyetinde kaldığı yerin adıdır.

Burada bir ağacın altında yapılan Rıdvan Biati, Kureyşlileri ciddi anlamda korkuttuğu ve Hz. Peygamber'in üzerlerine yürüyeceği endişesine kapıldıkları için Süheyl b. Amr başkanlığında bir heyeti Hz. Muhammed'e göndererek sulh teklifinde bulunmaları,¹¹⁶ yapılan müzakerelerden sonra antlaşmaya imza atmaları, ileride Mekke'nin fethedilmesinin zeminini kendi elleriyle hazırlamaları bakımından oldukça düşündürücü niteliktedir.

¹¹³ Hayıl Abdd'ül-Mevlâ Taştûşî, *Mukaddimetü fi'l-Alakâtid'Devliyye* (Yermük: Dâru'l-Kindî, 2010, 217-218).

¹¹⁴ Ebu Ali Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Ferrâ, *Rûsûl'ül-Mülük ve Men Yesluhu li'r-Risâleti ve's-Sifâre*, thk. Salâhu'd-Din el-Muneccid (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, 1993), 40.

¹¹⁵ Bk. el-Fetih 48/27.

¹¹⁶ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 4/325.

Hudeybiye barış antlaşmasını sadece bir antlaşma olarak görmek ya da sadece tarihî bir olay olarak algılamak, meselenin özünü kavramada ciddi bir eksikliğe sebebiyet verir. Fetih suresinde “apaçık bir fetih” olarak müjdelenen bu antlaşma, İslam'ın yayılması ve hâkimiyeti konusunda ciddi bir ilerleme sağlamıştır.

İslam tarihinde Mekke müşriklerinin, Medine İslam Devleti'ni resmen tanıdıkları anlamına gelen ve her iki tarafın imzalayarak kabul ettikleri Hudeybiye Barış Antlaşması'na ait maddelerin tamamına yakınının Müslümanların aleyhine olması da dikkat çekicidir.¹¹⁷ Hz. Peygamber; bir metot olarak kabul ettiği antlaşma maddelerinin zahiren Müslümanların aleyhine gibi görünse de onların hakikatte ne anlama geldiğini bilerek, her hâlükârda Kureyş müşriklerini bir musalaha sözleşmesi ile bağlamak suretiyle İslam'ın siyasî kuvvetini ve varlığını hem onlara hem de çevre kabile halklarına tanıtmak ve göstermek istiyordu.

O gün Müslümanlar, Hz. Peygamber'in bir metot olarak kabul edip imzaladığı şer görünen maddelerin arkasında “feth-i mübin” olduğunu bilemedikleri için aleyhlerine olan maddelere itiraz etmişlerdi. “*Olur ki, hoşunuza gitmeyen bir şeyde sizin için hayır, yine olur ki hoşunuza giden bir şeyde de sizin için şer vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*”¹¹⁸

3.21. Genel Af İlan Ederek Gönülleri Fethetme

Hz. Muhammed'in doğduğu, büyüdüğü ve müşriklerin engellemeleri sebebiyle ayrılmak zorunda kaldığı Mekke şehri o dönemde putperestlik dünyasının merkezi idi. Bu şehrin fethedilmesi, Hz. Muhammed için İslamî tebliğ ve davetin önündeki engellerin kaldırılması bakımından büyük önem arz etmekteydi. Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasında tahakkuk eden en büyük hadiseye Mekke'nin Fethi dense de aslında stratejik olarak büyük kazanımlar bakımından bu hadise gönüllerin fethidir. Zira Hz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra genel af ilan ederek tüm halkın gönüllerini fethetmiştir. Mekke'nin fethedilmesi bir metot ise genel af ilan edilmesi bir taktiktir. Metot işi kolaylaştırıp başarı elde etmek için bir yol ise, taktik o yoldaki virajları dönmek, hendekleri atlamak, yokuşları çıkmak, inişleri inmek,

¹¹⁷ Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kebir*, 2/97; İbn Hanbel, *Müsned*, 4/325.

¹¹⁸ el-Bakara 2/216.

gerektiğinde mola verip dinlenmektir. Metot ile taktiğin bir araya gelmesiyle ortaya muazzam bir netice çıkacağı tabiidir.

Fethin neticesini Kur'an şöyle ifade etmektedir: “Allah’ın yardımı ve fetih geldiği ve insanların, Allah’ın dinine cemaat cemaat girdiklerini gördüğün zaman, hemen Rabbini hamd ile tesbih et ve O’ndan mağfiret dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir.”¹¹⁹ Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara Allah’ın yardımının kime karşı geldiğinden kastedilen, onlara karşı yıllar boyu savaşan Mekkeli Kureyş müşrikleridir.¹²⁰ Görüldüğü gibi ayetlerde Allah’ın Hz. Peygamber’e nasip buyurduğu ilahi yardım, zafer ve fetihle birlikte insanların gönülleri fethedildiği için gruplar hâlinde İslam’a girmelerinden bahsedilmektedir.

Stratejik bir metot olarak yapılan Hudeybiye Barış Antlaşması’ndan iki yıl sonra Kureyşlilerin müttefiki olan Beni Bekir kabilesi, antlaşma maddelerini çiğneyerek Müslümanların müttefiki olan Beni Huzaa kabilesine saldırdı. Bu saldırı sebebiyle Hz. Peygamber, “öldürülenlerin kan bedellerinin ödenmesini veya Beni Bekir kabilesiyle olan ittifakın sonlandırılmasını, aksi halde Hudeybiye Antlaşması’nın bozulmuş sayılacağını ve savaşa mecbur kalacaklarını...” bildirdi. Mekke müşriklerinin bu teklifi kabul etmemesi üzerine fetih hazırlıkları başlamış oldu. Hz. Peygamber, on bin kişilik bir ordu ile Medine’den yola çıkıp Mekke’ye vardıklarında bir savaş taktiği olarak ordusunu dört kola ayırdıktan sonra onlara, “Size karşı konulmadıkça hiç kimseyle çarpışmaya girmeyeceksiniz, hiç kimseyi öldürmeyeceksiniz” şeklinde talimat vererek, kendisi muzaffer bir ordu komutanı edasıyla değil; Allah’a şükürle, büyük bir tevazu ile ashabı da onunla birlikte Fetih Suresi’ni okuyarak Mekke’ye girmişlerdir. Gönüllerin fethedilmesini hedefleyen başkomutan Hz. Peygamber, Mekke’yi kansız bir şekilde fethetmek istiyordu. Hz. Peygamber, uyguladığı gönülleri fethetme metodu sayesinde hiçbir direnişle karşılaşmadan ve kan akıtmaksızın Mekke’yi fethederek önce Ka’be’yi tavaf etti ve “Hak geldi, batıl zail oldu.”¹²¹ ayetini okuyarak Ka’be’deki putları devirmeye başladı.

Daha sonra Mescid-i Haram’da ilkâ ettiği konuşmasında Mekkelilere hitaben: “Ey Kureyşliler! Benim size ne şekilde davranacağımı bekliyorsunuz?”

¹¹⁹ en-Nasr 110/1-3.

¹²⁰ eş-Şevkani, *Fethü'l-Kadir*, 1663.

¹²¹ el-İsrâ 17/81.

diye sordu. Onlar da: 'Sen değerli bir kardeşimizsin. Değerli bir kardeşimizin oğlusun.' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Hepiniz serbestsiniz"¹²² deyip daha sonra rahmet peygamberi sıfatıyla genel af ilan ederek şöyle buyurdu: 'Ben size Yusuf'un kardeşlerine söylediği sözü söylerim: "*Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.*"¹²³

Bir Devlet Başkanı ve Komutan olarak Hz. Peygamber'in ve Müslümanların Mekke'nin Fethi'nde, kendilerine her türlü işkenceyi yapmış ve kendilerini öz yurtlarından çıkarmış olan düşmanlarına karşı nasıl müsamahalı, hoşgörülü ve merhametli davrandıkları; onları nasıl affettikleri dikkate alınıp incelendiğinde onların engin bir şefkat ve derin bir merhamet sahibi oldukları ve bu özelliklerini İslam öğretisinden aldıkları görülecektir. Bunun yanında büyük fetih ile ilgili tüm yaşananlar, Hz. Muhammed'in saltanatını değil nübüvvetini göstermektedir.

Sonuç

Bu araştırmada, Hz. Muhammed'in batıla karşı uyguladığı metotlar Kur'an ayetleri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in örnek model olması her konuda olduğu gibi bu konuda da zirvededir. Zira Kur'an'a göre O, iman edenler için en güzel bir örnektir. İnananlar için söz konusu örneklik, ancak Hz. Peygamber'in maddi ve manevi şahsiyetini esas alarak teşekkül etmesiyle ortaya çıkar. Zira İslam'ın en doğru uygulama örneği Hz. Muhammed'dir. O, dünya ve ahiret işlerinde aşırılığa girmeden orta yolu izlemiş, sürekli ahiret işleriyle uğraşarak dünyayı ihmal etmediği gibi dünya işlerine dalıp ahirete yönelmeyi de terk etmemiştir. Netice itibarıyla Hz. Muhammed itidal insanı olmuş, insanlığa da örnek alınabilecek uygulamalarıyla ve ilahi vahye dayanan etkili sözleriyle bunu öğretmiştir.

Batıla karşı mücadelede, Hz. Peygamber'in örnekliğinin en bariz yönü, hakla gelmiş olması, hakkı sürekli olarak tavsiye edip insanları hakka yönlendirmek suretiyle teşvik etmesi, batılın tamamen yok olması ve hakkın hâkimiyeti hususunda gösterdiği planlı, metotlu ve gayretli mücadeledir. Bu durum, dünyanın kabul ettiği bir örnekliktir.

¹²² Ebu Bekr Ahmed el-Hüseyin el-Beyhaki, *Ensâbu'l-Eşraf* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1996).

¹²³ Yûsuf 12/92.

Müslümanları ilgilendiren tüm konularda olduğu gibi batıla karşı mücadelede de Hz. Peygamber'in hayatında örneklik arz eden ve ihtiyaç duyulan tüm özelliklerin onlarda bir nitelik ve karakter haline gelebilmesi için onların, dinleri adına yaptıkları her şeyde peygamberlerini örnek almak suretiyle bilinçli olmaları, batıldan şiddetle sakınmaları, taklitçi olmaktan kaçınarak uzak durmaları gerekir.

Allah, insanlığın yararına olan şeyleri onların istifadesine sunmak, onları her tür maddi ve manevi zararlı şeylerden korumak ve dünya-ahiret saadetine kavuşmaları için haktan yana olup batıla karşı mücadele etmelerini istemektedir.

Hz. Peygamber'in hakkın hakimiyeti için yaptığı mücadelenin asıl amacı, İslam'ın tebliğ ve talim edilmesinin önündeki engelleri bertaraf ederek toplumun fikir, inanç, yaşam, mülk ve nesil edinme özgürlüğünü korumak, kollamak ve bu beş temel insan haklarının dokunulmazlığını sağlamaktır. Bu da ancak dinin, aklın, canın, malın ve neslin korunmasını hedefleyen İslam'ın emir ve yasaklarının fert ve toplum hayatına egemen olmasıyla mümkündür.

Mekke'nin ilk dönemlerinden itibaren Daru'l-Erkam'ı şartlar gereği özel bir karargâh ve hareket üssü edinerek toplumsal birliği, huzuru ve barışı sağlama adına büyük bir güç (devlet) olmayı tasarlamış ve gerekli faaliyetlerini inen ayetlere göre yürütmüştür. Özenle seçtiği lider kadrosunu da burada yetiştirmiştir. İslam devletini kurmak için uygun bir yerleşim birimi ararken Medine'de karar kılmış olması, esasen Hz. Peygamber'in, henüz Mekke'de iken devlet kurmayı tasarladığını göstermektedir. Hicretten sonra Medine'de, değişik inanç ve kavim mensuplarından oluşan halkın büyük bir ekseriyetinin temsilcilerini bir araya getirmek ve onların onayını almak suretiyle devletini kurarak siyasi otorite sahibi oldu.

Günümüzde kuvvet, imtiyaz, sömürü, çıkar ve zulüm üzerine bina edilmiş olan batıl kaynaklı sistemlerin, insanları içine düşürdüğü sorunlardan kurtaracak çözümler İslam'da var. Çözümün, örneklik sergileyerek temsilini ise Hz. Peygamber yapmıştır. İslam'ın, hayatın problemlerine dair ortaya koyduğu çözüm esaslarını uygulanabilir bir proje olarak hazırlayıp insanlığın hizmetine deklare etmek, başta yetki sahipleri, ehil olan ilim adamları olmak üzere tüm Müslümanların en temel görevlerindedir.

Kaynakça

- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2013.
- Aristo. *Mantıku Aristu, Kitâbu't-Topika*. thk. Abdurrahmân Bedevî. Beyrut: yy., 1980.
- Atay, Hüseyin. “Kur'an'a Göre Münazara Metodu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (1969), 259-283.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl (Tefsîru'l-Beydâvî)*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs'ul-Arabî, 1. Basım, ts.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. *Ensâbu'l-Esrâf*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebu Abdullâh b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Bûtî, M. Saîd Ramadân. *Fıkhu's-Siyre*. çev. Ali Nar ve Orhan Aktepe. İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, 2003.
- Çakan, İsmail L. ve Solmaz, N. Mehmet. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Çakan, İsmail Lütfî vd. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 21. Basım, 2017.
- Ebü'l-Bekâ Eyyüb b. Mûsa el-Kefevî. *el-Külliyât*. nşr. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısıri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Elmâî, Zâhir b. Avvâd, *Kur'an'da Tartışma Metodları*. çev. Ercan Elbinsoy. İstanbul: Pınar Yayınları, 1984.
- Fazlu'r-Rahmân. *İslam*. çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 13 Nisan 2024. <http://sozluk.gov.tr>
- Hamd, Abdulkâdir Şeybe. *el-Kasasu'l-Hak fi Siyreti Seyyidi'l-Halki Muhammed*. Riyâd: Mektebetu Fahdu'l-Vataniyye, 4. Basım, 2013.
- Hamidullâh, Muhammed. *İslam Tarihine Giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1972.
- Hudremî, Muhammed b. Ömer Behrek. *Hedâiku'l-Envâr ve Metâliu'l-Esrâr fi Siyreti'n-Nebiyi'l-Muhtâr*. thk. Muhammed Ğassân Nasuh A'zku. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 4. Basım, 2015.
- İbn Abdi'l-Ber en-Nemrî. *ed-Dürer*. thk. Şavki Dayf. Kâhire, Dâru'l-Meârif, 1999.
- İbn Haldun, Abdurrahmân b. Muhammed. *Mukaddime*. thk. Abdullâh Muhammed ed-Dervîş. Şâm: Dâr Ya'rub, 2004.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Hişam. *es-Siyretü'n-Nebeviyye*. thk. Ömer Abdusselam Tedmuri. Beyrut: Duru'l-Kitabu'l-Arabî, 1990.
- İbn İshâk. *es-Siyre ve'l-Meğâzi*. thk. Süheyl Zukâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebi Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb. *Zadu'l-Mead fi Huda Hayri'l-İbad*. thk. Nebil b. Nassar es-Sindiy. Riyad: Daru'l-Alimu'Fevaid, 2018.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Mâce Ebu Abdullâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Kâhire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mekerrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbnü'l-Ferrâ, Ebu Ali Hüseyin b. Muhammed. *Rüsûl'ül-Mülûk ve Men Yesluhu li'r-Risâleti ve's-Sifâre*. thk. Salâhu'd-Din el-Munecçid. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1993.
- Kurtubî, Muhammed İbn Ahmed el-Ensârî. *Tefsîr'ul-Kurtubî (el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân)*. Kâhire: Dâr'ul-Beyân'ul-Arabî, 2008.
- Muhammed Fuâd Abdalbâkî. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâz'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1987.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen el-Ezdî. *el-Vücûh ve'n-Nezâir*: haz. Ali Özek. İstanbul: yy., 1993.
- Râğib el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed. *Mu'cemu Mufredâti Elfâz'il-Kur'ân*. thk. Nedîm Maraşlı. Beyrut, yy., ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethü'l-Kadîr*: thk. Yusuf el-Ğavşî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2015.
- Taberî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*. Beyrut: yy., ts.
- Taştüşi, Hayıl Abd'ül-Mevlâ. *Mukaddimetü fi'l-Alakâtid'Devliyye*. Yermük: Dâru'l-Kindî, 2010.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Cedel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/208-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.